

6. Миронова С. П., Гаврилов О. В., Матвеева М. П. Основи корекційної педагогіки : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ імені І. Огієнка, 2010. С. 69–75.

7. Образотворче мистецтво з спеціальною методикою: навчально-методичний посібник / уклад. І. В. Бабій. Умань : Візаві, 2014. С.44–46.

8. Сєрих Л. В. Естетичне виховання: освітній простір : монографія. Суми : НВВ КЗ СОІППО, 2020. С.125–129.

Олеся КОВАЛЬЧУК

вчитель початкових класів

Комунальний заклад

«Прилуцька спеціальна школа»

Чернігівської обласної ради

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ В УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті наголошено на важливості розвитку мовлення у школярів з порушеннями інтелекту на уроках української мови. Проаналізовано наукові дослідження з наукової проблеми. З'ясовано сутність мовної та комунікативної компетенції школярів з порушеннями інтелекту. Визначено причини, які негативно впливають на розвиток мовлення в учнів означеної категорії. Запропоновано умови ефективного розвитку мовлення в учнів на уроках української мови. Висвітлено шляхи реалізації умов (впровадження комунікативно орієнтованих технологій, широке використання комунікативних методів, усунення дисбалансу між змістовою (понятійною) та корекційно-розвиваючою сторонами навчання).

Ключові слова: учні з порушеннями інтелекту, розвиток мовлення, українська мова.

Olesia Kovalchuk. Development of speech in students with intellectual disabilities at ukrainian language lessons

The article emphasizes the importance of speech development in schoolchildren with intellectual disabilities in Ukrainian language classes. Scientific research on a scientific problem is analyzed. The essence of the language and communicative competence of schoolchildren with intellectual disabilities has been clarified. The reasons that have a negative impact on the development of speech among students of the specified category have been determined. Conditions for the effective development of students' speech in Ukrainian language lessons are proposed. Ways to implement the conditions are highlighted (introduction of communicatively oriented technologies, wide use of communicative methods, elimination of the imbalance between the content (comprehensive) and corrective and developmental aspects of education).

Keywords: students with intellectual disabilities, speech development, Ukrainian language.

Постановка проблеми. Українська мова – не лише навчальний предмет, а й засіб засвоєння знань і умінь з інших предметів. Це державна мова України, основний засіб спілкування її народу, що й передбачає опанування учнями з порушеннями інтелекту мовою як засобом спілкування і пізнання. У процесі вивчення української мови в учнів з інтелектуальними порушеннями формується мовна компетенція (знання про звуковий склад, словникове багатство, способи словотворення і граматичний лад мовлення) та комунікативна компетенція (уміння висловлюватися в усній і писемній формах у відповідності з умовами мовленнєвого спілкування, вільно спілкуватися українською мовою в різних сферах комунікації). Виходячи з цього, актуальною постає проблема розвитку мовлення учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі вивчення ними державної мови.

Актуальність. Проблема розвитку мовлення в школярів усвідомлюється науковцями, як одна з найбільш значущих у спеціальній дидактиці. Свідченням цьому є праці В. Бондаря, О. Боряк, Л. Вавіної, А. Висоцької, І. Єременка, Н. Кравець, В. Левицький, С. Миронової, Г. Плешканівської, В. Синьова та інших [1; 2].

Узагальнюючи дослідження науковців, можемо констатувати, що негативний вплив на розвиток мовлення мають ураження кіркових гностичних та моторних зон, зорової, слухової функцій, інтелектуальні порушення, несприятливі умови життя і виховання дітей. Порушуються різні компоненти мовленнєвої діяльності: звуковимова, фонематичні процеси, лексична і граматична будова мовлення [6].

Т. Ульянова наголошувала на необхідності використання індивідуального підходу в розвитку мовлення кожного школяра. Дослідниця підкреслювала необхідність використання в навчанні ігрових методів і вправ пошукового характеру. Зазначені ігри та вправи позитивно впливають на засвоєння учнями з порушеннями інтелекту граматичних знань і вмінь, на розвиток мовленнєвої активності учнів [7].

Л. Вавіна, І. Єременко та Г. Плешканівська підкреслювали важливість систематичності проведення занять з розвитку мовлення, залучення дітей до діалогу, створення умов для висловлювань в усній і писемній формах тощо.

Мета статті полягає у висвітленні проблеми розвитку мовлення в учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі вивчення ними української мови.

Виклад основного матеріалу. Спеціальна педагогіка володіє низкою педагогічних інструментів для розв'язання завдань, пов'язаних з підвищенням якості розвитку мовлення в учнів з інтелектуальними порушеннями: визначено основні напрямки цієї роботи, встановлено її зміст, апробовано ефективні методи та прийоми. Але, переважно, це стосується початкової ланки спеціальних закладів середньої освіти. На нашу думку, в старших класах ця проблема ще не знайшла належного розв'язання. Причини цього, на наш погляд, полягають у наступному:

- формальний підхід до роботи з розвитку мовлення;
- насиченість змісту української мови важкими для усвідомлення поняттями;
- незатребуваність отриманих знань для вирішення практичних завдань, які виникають у реальному житті;
- зміни контингенту учнів спеціальних закладів середньої освіти (відсоток дітей з вираженими відхиленнями в інтелектуальній та мовленнєвій сферах поступово збільшується) [3].

Робота з розвитку мовлення в учнів з інтелектуальними порушеннями проводиться на всіх навчальних предметах у межах трьох напрямків:

- 1) збагачення і розширення словникового запасу, його активізація, що в основному проявляється в розкритті значення невідомих учням слів та уточненню значення раніше відомих;
- 2) навчання школярів побудові різних за складністю речень в усній, рідше письмовій формі, під час відповідей на запитання вчителя тощо;
- 3) розвиток уміння переказувати прочитаний матеріал або складати на його основі самостійне оповідання.

Такий підхід отримав назву системно-структурного або формального підходу, оскільки перші два напрямки орієнтовані виключно на оволодіння учнями мовними одиницями: словом та реченням. Третій напрямок з певною натяжкою претендує на назву «мовний», оскільки, як правило, завдання на складання переказів або оповідань з прочитаних навчальних текстів не є особистісно мотивованими для учнів, а виконуються за завданням вчителя [4].

На наш погляд, у старших класах спеціальних закладів середньої освіти, процес навчання орієнтований на засвоєння школярами предметних знань, а робота з розвитку мовлення є другорядною.

Доволі часто ці предметні знання виявляються незатребуваними, осідають «мертвим вантажем» у свідомості учнів. Певною мірою це відноситься і до уроків української мови в 5-9 класах, хоча саме вони мають досить широкі можливості в плані вдосконалення мовлення старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Основним змістом цих уроків є вивчення граматики (у елементарному вигляді). Об'єктивна складність та абстрактність граматичних категорій призводить до того, що в реальній практиці навчання української мови на перший план виступає засвоєння абстрактних граматичних форм та їх значень, які не підкріплені досвідом самостійного використання школярами. Насиченість змісту курсу української мови в 5-9 класах граматичними термінами та визначеннями в деяких випадках є причиною того, що ці теоретичні знання сприймаються учнями формально та використовуються неадекватно. Це призводить до того, що в більшості випадків школярі не розуміють, для чого їм потрібно вивчати певні граматичні правила та визначення [5].

На нашу думку, для того щоб робота з розвитку мовлення учнів з порушеннями інтелекту була більш ефективною, необхідно дотримуватися таких умов:

- 1) розробка педагогічних комунікативно орієнтованих технологій у навчанні української мови;
- 2) широке використання комунікативних методів на уроках української мови;
- 3) усунення дисбалансу між змістовою (понятійною) та корекційно-розвиваючою сторонами навчання.

Реалізація 1-ї умови пов'язана з необхідністю розробки педагогічних технологій навчання, які базуються на положеннях комунікативно орієнтованого підходу. Мовиться про широке впровадження у практику навчання української мови старшокласників з інтелектуальними порушеннями таких технологій, центральною ланкою яких була б не мовна система, а людина, яка користується нею у власній (навчальній, трудовій, пізнавальній) діяльності для розв'язання різних завдань. Це вимагає створення навчально-методичного забезпечення, в якому необхідно раціонально поєднувати традиційні системно-структурний (формальний) та комунікативний (функціонально-семантичний) підходи до вивчення мови.

2-а умова передбачає широке використання комунікативних методів навчання, спрямованих на оволодіння учнями мовою як засобом спілкування. Не вдаючись у подробиці опису цих методів, слід зазначити, що вони з успіхом можуть використовуватися не тільки на уроках української мови, але й під час вивчення інших навчальних предметів. Їхня особливість полягає в тому, що вони сприяють формуванню внутрішньої потреби у мові. При реалізації цієї умови важливо пам'ятати, що в аналізованій категорії школярів мотиваційна сфера найменш сформована, мотиви нестійкі і легко вичерпуються. Сказане повною мірою відноситься і до виникнення мотивів комунікувати з іншими людьми (однолітками, старшими чи меншими особами).

На уроках української мови необхідно, щоб у центрі пропонованих вчителем обставин виявлявся учень, який «змушений» діяти певним чином для вирішення конкретних комунікативно-мовних завдань. Рекомендуємо для використання в 5-9 класах кілька видів комунікативно-мовленнєвих завдань:

- а) повідомлення, інформування інших;
- б) спонукання співрозмовника до виконання будь-якої дії у відповідь;
- в) вплив на співрозмовника шляхом обміну враженнями, почуттями.

Ці завдання можуть бути певною мірою розв'язані в ході моделювання мовних ситуацій, які дозволяють наблизити умови навчання до природних умов спілкування.

Вважаємо за необхідне коротко охарактеризувати види мовних ситуацій, які можна використовувати у процесі навчання:

1) «регламентуючі» ситуації, що вимагають точної передачі інформації, які не допускають привнесення власних оцінок або суджень (інструкції, пам'ятки тощо);

2) «особистісні» ситуації, передбачають формування у дітей потреби поділитися інформацією з однокласниками, друзями, близькими своїми враженнями або спостереженнями, дати їм оцінку;

3) «навчальні» ситуації, пов'язані з необхідністю навчити когось чомусь, щось пояснити або повідомити, поділитися практичним досвідом тощо.

Розглянуті види мовних ситуацій потребують підтримки вчителя, а саме:

– забезпечення предметного змісту, що передбачає володіння учнем достовірним і значущим (особистісно або соціально) матеріалом;

- врахування інтересів учасників спілкування;
- володіння навичками використання лексико-граматичного матеріалу у мовленні;
- врахування рівня інтелектуального та мовленнєвого розвитку школярів.

Навчально-мовленнєві ситуації можуть створюватися різними способами: за допомогою наочності; тексту, що є предметом можливої комунікації; на основі реальної події тощо.

Впровадження 3-ї умови передбачає використання у навчанні розширеного кола ділових паперів, у яких необхідно застосовувати відповідні граматичні знання, пов'язані з використанням звернення. Це можуть бути: вітальні листівки, оголошення, особисті записки та деякі інші. Написання цих паперів завжди обумовлено певною ситуацією спілкування і, отже, засвоєння та використання знань про цю граматичну категорію визначатиметься завданнями комунікативно-орієнтованого навчання.

Висновки. Таким чином, існуюча невідповідність між змістом та організацією навчання українській мові учнів з порушеннями інтелекту (з одного боку) та якістю розвитку мовлення (з іншого боку) дозволяє визначити пріоритетні напрямки, реалізація яких сприятиме підвищенню ефективності роботи, що проводиться. У свою чергу це, безумовно, вимагатиме консолідації зусиль, як з боку педагогів-практиків, так і тих, хто займається розробкою теоретичних засад цієї проблеми.

Перспектива дослідження. Перспективою наступних досліджень є теоретичне обґрунтування, експериментальна перевірка та практичне впровадження висвітлених у статті положень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боряк О. В., Косенко Ю.М. Альтернативна комунікація як засіб розвитку мовленнєвої діяльності дітей із комплексними порушеннями. Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. № 35. С. 264–270.
2. Боряк О. В., Косенко Ю. М. Мовленнєвий розвиток дітей з особливими освітніми потребами як провідний чинник соціалізації. Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Педагогічні науки. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2020. № 2. С. 65–71.
3. Косенко Ю. М. Вчитель як суб'єкт навчально-ігрової діяльності у спеціальній школі. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2013. № 23. С. 127–130.

4. Кравець Н.П. Корекційна робота з розумово відсталими учнями на уроках літературного читання : навчальний посібник. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. 199 с.

5. Кравець Н. П. Самостійна навчальна діяльність в учнів молодших класів допоміжної школи. Дефектологія. 1999. № 1. С 34–37.

6. Левицький В. Е. До питання про формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. URL: <http://surl.li/gyipa>.

7. Ульянова Т. К. Методика викладання граматики і розвитку мовлення учнів допоміжної школи. К. : КДПІ, 1990. 96 с.

Софія КОМПАНИЕЦЬ

магістрантка спеціальності 016

Спеціальна освіта (Олігофренопедагогіка)

Сумського державного педагогічного

університету імені А. С. Макаренка

Науковий керівник – **О. В. КОЛИШКІН**,

канд. пед. наук, доцент

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОЦЕСУ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У статті розкрито сучасні підходи до процесу трудового навчання дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціального освітнього закладу, які передбачають введення предмету «Квітникарство», під час викладання якого враховано впровадження новітніх технологій вирощування рослин в умовах закритого та відкритого ґрунту, виявлено адекватні вимоги до знань і умінь учнів, які ґрунтуються на їхніх психологічних можливостях, окреслено основні напрями корекційно-розвивальної роботи. Це в свою чергу впливає на розвиток пізнавальних процесів учнів означеної нозології, забезпечує розширення світогляду, підвищує культурний рівень учнів.

Ключові слова: сучасні підходи, трудове навчання, діти з інтелектуальними порушеннями, освітній простір.

Kompaniets S. Peculiarities of the process of nurturing a valuable attitude to nature in children with intellectual disabilities

The article reveals modern approaches to the process of labor training of children with intellectual disabilities in the conditions of a special educational institution, which provide for the introduction of the subject "Floriculture", during the teaching of which the introduction of the latest technologies for growing plants in closed and open ground conditions is taken into account, adequate requirements for knowledge and students' skills, which are based on their psychological capabilities, the main directions of corrective and developmental work are outlined. This, in turn, affects the